

ÇANAKKALE-ÇAN HALILARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF THE CARPETS IN THE REGION OF ÇANAKKALE-ÇAN

Elif CEYLAN EROL*

Öz

Türklerin evrensel kültüre kazandırdığı halı sanatı, tarih boyunca göçler ve kültürel etkileşimler ile yeni bölgelere taşınmış, yöresel zenginliklerin eklenmesiyle varlığını günümüze kadar korumuştur. Pazırık Kurganı'nda bulunan halı ve akabinde Doğu Türkistan'daki halılar bilinen en eski dokuma örnekleridir. İlk örneklerden Anadolu Selçuklu devrine kadar olan dönemde halı sanatı açısından bir boşluk olsa da bu dönemlerde de dokuma yapıldığı tahmin edilmektedir. Türk halı sanatının önemli evresini oluşturan Selçuklu halılarını Osmanlı dönemi halıları takip etmiştir. Anadolu'nun değişik yörelerinde halı ve düz dokuma yaygıları özellikle Türkmen ve Yörükler tarafından üretilmeye ve kullanılmaya devam etmiştir.

Çanakkale'nin Çan ilçesinde dokunan halılar, bölgenin dokuma geleneğinde yer almaktadır. Çanakkale dokumacılığında önemli olan Ayvacık, Yenice yöreleri hakkında çalışmalar olmasına rağmen Çan halıları yeterince araştırılmamıştır. Bu çalışma ile yöre halılarının malzeme ve teknik, motif ve kompozisyon özellikleri incelenerek Çan halılarının gelişim süreci ve Çanakkale dokumacılığındaki yerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda yörede araştırmalar yapılmış, yöre kadınları tarafından dokunan halılar incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Çan, Halı, Motif.

Abstract

The art of carpets, which Turkish people have acquired through worldwide culture, throughout its history, it has been moved to new areas through migrations and cultural interactions, maintaining its presence day by day with the addition of local riches. The carpet which found in Pazirık (Pazyryk) Kurgan and the ones in East Turkestan are the oldest well-known woven illustrations. Although, there was a void in terms of carpet art during the period from the first illustrations to Anatolian Seljuk period, it had been extrapolated that weaving was done in these periods. The Ottoman period carpets followed the Seljuk carpets, which constituted the crucial phases of the Turkish carpet art. In various precincts of Anatolia, carpets and plain weaving beams have continued to be produced and utilized, especially by Turkmen and Yörüks.

The carpets woven in Çan one of the district of Çanakkale, took part the weaving tradition of the region. Despite the fact that, Ayvacık and Yenice regions has studied which was significant in Çanakkale weaving, but Çan carpets have not been investigated sufficiently. With this study, it was intended to evaluate the material and technical, motif and composition characteristics of local residents and to evaluate the refinement process of Çan carpets and their place in Çanakkale weaving. In this context, researches were conducted in the region and the woven fabrics worn by local women have been investigated and appraised.

Keywords: Çanakkale, Çan, Carpet, Motif.

* Arş. Gör., Çanakkale On Sekiz Mart Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Bölümü. mgeecy@gmail.com

GİRİŞ

Tarih boyunca halı kullanım amacına göre değişik isimlerle tanımlanmıştır. Halı sözcüğü “kadına verilen ve onda kalan” anlamına gelmektedir. Diğer yandan büyük halılara bisat, züliya; ilmikli halıya infasa; ipek ince düğümlü ve çok renkli halılara zarbiya, kabartma ya da kabartma taklitli halıya katifa; namaz halısına seccade; küçük namaz halılarına humra ve başka halıların üzerine örtülen halıya da namat adı verilmektedir (Ettinghausen, 1987: 129).

Halı ile ilgili teknik terimler eski devirlerden günümüze az değişikliklerle gelmiştir. Divan-ü Lügatü't-Türk'te dik atılan iplere *eriş* yani çözgü, yan atılan iplere *arkağ* yani atkı adı verilmektedir. Çözgüleri birbirinden ayıran alete közek denilmektedir ki günümüzde bu alete kücü adı verilir. İğ ve kirman ile eğrilen yünler düğüm atılmak suretiyle ıstar adı verilen tezgahlarda halı olarak dokunmuştur (Deniz, 2002: 342).

Değişik amaçlarla imal edilen halıları tasnif etmek gerekirse saray için dokunan halılar, devlet ricali ya da sipariş üzerine dokunan halılar, halk için veya göçebeler için yapılan halılar, modern halı endüstrisi için üretilen halılar olarak gruplanabilir (Ettinghausen, 1987: 130).

Halının tarihçesi, günümüz verilerine dayanarak, 1947 yılında Rus Arkeolog Rudenko tarafından 5. Pazırık Kurganı'nda bulunan Pazırık Halısı (M.Ö 5-3.yüzyıl) ile başlamaktadır. Değişik tarihlerde yapılan araştırmalar neticesinde bu halıdan sonra en erken tarihli halılar 1906-1908 yıllarında Doğu Türkistan'da bulunmuş ve M.S 5-6.yüzyıllara tarihlendirilmiştir. Fustat (eski Kahire)'de bulunan halılardan üzerinde H.102 veya 202 (720 veya 818) tarihli kitabesi olanlar önemlidir. Abbasi devri halıları olarak adlandırılan bu halılar tıpkı Orta Asya halıları gibi tek çözgü üzerine düğümlenme tekniği ile yapılmıştır. New York Metropolitan Müzesinde yer alan bir halı kûfi yazı kitabelidir. Bu halıların Mısır'da mı dokunduğu yoksa ithal mi edildiği bilinmemektedir. Öte yandan 10.-11.yüzyıl kaynaklarında Irak ve İran'da da dokuma yapıldığı söylene de bunların düğümlü olup olmadığı bilinmemektedir (Aslanapa, 1987: 9-11; Yetkin, 1991: 2-3; Tekçe, 1993: 14).

Anadolu Selçukluları döneminden on sekiz adet halı günümüze ulaşmakla birlikte bu eserler Türk halı sanatı tarihi açısından oldukça önemlidir. Halılardan sekiz tanesi Konya Alaaddin Camii'nde 1905 yılında bulunmuştur. 1221-1250 yılları arasında dokunduğu düşünülen bu halılarda renk olarak açık-koyu kırmızı, açık-koyu mavi, sarı, beyaz azda olsa kahverengi kullanılmıştır. Halılarda geometrik motifler dikkat çekmektedir. İri kufi yazılar bordürlerde daha çok dekoratif amaçlarla yer almaktadır (Aslanapa, 1987: 13-14; Bozkurt, 1997: 255). Selçuklu halılarının üç tanesi 1930 yılında Eşrefoğlu Camii'nde bulunmuştur. İkiisi bugün Konya Mevlana Müzesi'nde sergilenmektedir. Kayıp olan üçüncü halının bir parçası Keir Koleksiyonundan çıkmıştır. Diğer parçası ise başka bir koleksiyondadır. Bu halı 14.yüzyıla tarihlendirilir ve artık geometrik motiflerden bitkisel motiflere geçişi yansıtmaktadır (Aslanapa, 1987: 23; Yetkin, 1991: 12-13). Yedi adet halı ise 1935-1936 kazılarında Fustat'ta bulunmuştur. Gördes düğümü ile dokunan bu halılar teknik ve desen açısından Konya halıları ile benzerlik göstermektedir (Aslanapa, 1987: 28; Yetkin, 1991: 14-15).

14. yüzyıl itibariyle hayvan figürlü halılar ve Holbein halıları klasik Osmanlı halı sanatından önceki erken evreyi oluşturmaktadır. Hayvan figürlü halılarda zemin büyük ya da küçük karalara bölünerek içine sekizgenler yerleştirilmiştir. Bunların içinde de stilize hayvan figürleri tasvir edilmiştir (Deniz, 1999: 381; Ürer, 2012: 12-13). Tıpkı hayvan figürlü halılar gibi Holbein halılarında da zemin karelere bölünmüştür; ancak içlerine hayvan figürleri değil geometrik motifler yerleştirilmiştir (Ürer, 2012:15-17).

Klasik Osmanlı halıları Uşak ve Saray halıları olarak gruplanmaktadır. Uşak halıları kendi arasında madalyonlu ve yıldızlı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Uşak halılarının bu iki tip üzerinden gelişen çeşitli varyantları da mevcuttur. Uşak halıları tamamen yün malzemedenden Gördes düğümü ile yapılmıştır. Kompozisyonda geometrik motiflerin yerini modalyonlar almıştır (Bozkurt, 1997: 259; Deniz, 1999: 385). 1514 yılında Tebriz'in 1517 yılında ise Kahire'nin alınması ile Osmanlı halı sanatında da farklı bir dönem başlamıştır. İlk Osmanlı saray halılarının Kahire'de Memluk tezgahlarında dokunmuş olması renk ve motif benzerliklerini de beraberinde getirmiştir. Ancak bir süre sonra halılarda Memlük halılarındaki gruplama prensibinin yerini sonsuzluk prensibinde yoğun naturalist bezemeler almıştır (Aslanapa, 1987: 137; Yetkin, 1991: 116-118).

19. ve 20. yüzyılda Anadolu'nun değişik yerlerinde yabancı devletler tarafından halı atölyeleri açılmıştır. Batı Anadolu'nun değişik merkezlerinde dokunan halılar İzmir üzerinden ithal edildiği için bunlar İzmir halıları olarak isimlendirilmiştir. Bunun yanı sıra İstanbul'da kesin tarihi bilinmemekle birlikte Feshane, 1844 yılında İzmit Körfezine yakın bir yerde kurulan Hereke Halı Fabrikası, 1890-1910 yılları arasında üretim yapan Kumkapı halıları Osmanlı'nın kurduğu önemli merkezlerdir (Deniz, 1999: 393; Ürer, 2012: 47-48, 56-57, 63-64).

Bu gelişim çizgisi ışığında Anadolu'nun değişik bölgelerinde yöresel özelliklerde halılar ve seccadeler, düz dokuma yaygılar geleneksel koşullarda üretilmeye devam etmiştir. Bu yörelerden en önemlileri arasında Çanakkale Ayvacık, Yenice, Ezine, Çan ve Kaz Dağları'ndaki yerleşim merkezleri de bulunmaktadır. Bu yörelerde halıcılığın 15.yüzyıldan beri yaygın olarak yapıldığı bilinmektedir. Yörede evlenecek kızların çeyizinde mutlaka yer alması gereken halı, dokumacılığın zenginleşmesine de vesile olmuştur (Aksoy, 2008: 307)

Bu gün Ayvacık yöresinde Süleymanköy Kooperatifi ve DOBAG (Doğal Boya Araştırma Geliştirme) işbirliğinde yöresel motiflerle ve doğal boylarla halı dokumalar devam ettirilmekte ve bunlar ihraç edilmektedir. Kooperatif Başkanı Sayın Hasan Gürbüz'ün verdiği bilgilere göre Harald Böhmer Anadolu halılarında kullanılan renklerin nasıl elde edildiğine dair yaptığı laboratuvar araştırmalarında boyamada kullanılan bitkileri tespit etmiş, bunların yaygın olduğu bölge olarak Çanakkale Ayvacık tespit edilmiştir. Bu kapsamda 1981 yılında DOBAG Projesi Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi tarafından uygulanmaya başlamıştır. Dokuma yapılan köylerden Süleymanköy'ün daha çok istekli olması üzerine zaten var olan kooperatif geliştirilerek DOBAG işbirliği ile halı dokumaları yapılmaya başlanmıştır. Böhmer bu halıları tanıtmak amacıyla sempozyumlar düzenlemiş, Avrupalı halı tüccarları yoluyla halıların tanıtımını sağlamıştır. Bu gün kooperatif bünyesinde Bayramıç ve Ezine civarından köylerinde bulunduğu otuz köyde yirmi faal tezgahla

dokumalar yapılmaktadır. Günümüzde Almanya, Norveç ve Amerika başta olmak üzere yurt dışında farklı ülkelere ihracat yapılmaktadır.¹

Çanakkale dokuma geleneğinde Yenice Yöresi de önemli bir yere sahiptir. Halı dokumacılık son zamanlarda yok olma seviyesine gelse de eski devirlerde doğal yollarla boyanan ipliklerden daha çok küçük boyutlu halı dokumaları yapılmıştır.

Coğrafi olarak genel anlamda engebeli yapıya sahip Çan ilçesi, doğuda Yenice-Biga, kuzeyde Biga-Lapseki, batıda Çanakkale merkez ilçe-Bayramiç ilçeleri ile çevrilmiştir (Küçükefe, 2008: 303). Çan, 14. yüzyılda Yenice'den sonra Osmanlı hâkimiyetine katılmıştır. Orhan Bey, Çan'a göçebe cemaat ve aşiretlerden oluşan Yörük Türk boylarını yerleştirmiştir. Karakocalı Aşireti, Bardakçılar Cemaati, İncikli Cemaati, Karadağ Yürüğü Cemaati bunlardandır (Eren, 1990: 108; Anonim, 1998: 58; Sayın, 2012: 13).

1522 yılında Biga Sancağına bağlı bir kaza olan Çan, 1921'de Yunan işgalinde büyük ölçüde hasar görmüş, 1922'de işgalden kurtulmuş ve 1945 yılında ilçe olmuştur. Kentte sanayi tesisleri kurulmadan önce hayvancılık temel geçim kaynağıydı. İlçe merkezinde çok eski zamanlardan beri kurulan pazarlarda hayvanların boyunlarına takılmak üzere satılan çan ürününün ilçeye adını verdiği düşünülmektedir. İlçenin ismi Osmanlı kaynaklarında da Çan olarak geçmektedir. Roma döneminde ise Sergis olarak adlandırılmıştır. Çan madenleri, seramik üretimi, kaplıcaları ve çeşitli el sanatları ile önemli bir ilçedir (Eren, 1990:109; Eren, 1994: 16; Güleç, 2008: 323; Sayın, 2012: 14-15).

Çan dokumacılığı eskiden çeşitli alanlarda geleneksel yollarla yapılmaktayken günümüzde yok olma seviyesindedir. Geçmişte Çan'da 42 köyde halı dokumacılığı yapılmaktayken günümüzde maddi getiri sağlamadığı ve makine halılarının yaygınlaşması gerekçesi ile kaybolmaya yüz tutmuştur (Gönüz-Aksoy, 2008: 334-335).

Bu çalışma kapsamında 2016 yılında yapılan alan araştırmasında köylerde geleneksel halı dokumanın günümüzde yapılmadığı, halkın ellerindeki halıları da yöreye gelen halı tüccarlarına sattıkları bazen ise el dokuması halılar ile makine halılarının takas edildiği öğrenilmiştir. Bunun yanı sıra yöre kadınlarından bir kısmı özellikle çeyizleri için dokudukları bu halıları muhafaza etmektedir. Ulaşılan halıların çoğu genel olarak 20. yüzyılın ilk yarısı ve sonrasına aittir. Günümüzde ilçe merkezinde Belediyeye bağlı halk eğitim merkezinde yapılan çalışmalarla geleneksel halı dokumacılığı yeniden canlandırılmaya çalışılmaktadır.

Çanakkale halı dokuma geleneğindeki önemli merkezlerden olan Çan yöresi halılarının tanıtılmasına ve halı literatürüne katkı sağlamak için yaptığımız bu çalışmanın yanı sıra yöre halıları hakkında hazırlanacak proje/tez çalışması ile erken tarihli örneklerin tespitinin yapılması, bugüne ulaşmış olan halıların kayda alınması, motif ve kompozisyon katalogunun çıkarılarak Çan halıcılığının Batı Anadolu halıcılık geleneğindeki yerinin saptanması bu kültürün geleceğe aktarılması açısından da oldukça önemli olacaktır.

¹ Bu proje hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BÖHMER, Harald (1984), "DOBAG Projesi Üzerine", *Türkiyemiz*, 14(42): 1-5.

Çan Halılarında Kullanılan Malzeme ve Dokuma Teknikleri

Çan yöresi dokumalarında yün ve pamuk kullanılmaktadır. Dokumada kullanılan yün ipler halkın yörede yetiştirdiği koyunlardan elde edilmektedir. Ancak son zamanlarda fabrikadan alınan iplerin kullanımı artmıştır. Yünler ilkbahar ve sonbaharda elde edilir. Çözgü ipleri daha kalındır ve renksizdir. Atkı ipleri çözgü iplerine nazaran incedir. İlmeklik ipler ise renklidir ve ilkbaharda kırkılan yün olan yapağıdan üretilmektedir. Böylece daha parlak ve daha sağlamdır. Hav yüksekliği genellikle 0,5 cm'dir.

Yöredeki halılar, Gördes düğümü ile dik tezgahlarda dokunmaktadır (Fotoğraf 1). Dokumada bunların dışında kirkit, makas, bıçak, tarak gibi yardımcı aletler de kullanılmaktadır (Fotoğraf 2). Çan yöresinde dokumada kullanılan tezgah, dokuma aletleri ve düğüm tekniği Çanakkale'de Yenice ve Ayvacık halılarının dokunmasında da kullanılmaktadır.

Fotoğraf 1: Çan Halı Dokuma Kursunda Yer Alan Halı Tezgahı

Fotoğraf 2: Çan Yöresi Halı Dokumada Kullanılan Kirkit ve Makas

Kullanılan Renkler

Boyamacılıkta doğada bulunan değişik malzemeler ile geleneksel yöntemler kullanılmıştır. İpliklerin boyanmasında mazı, meşe palamudu, papatya, sütleğen, ceviz, soğan kabuğu gibi organik ürünler yanında inorganik malzemeler de kullanılmıştır. Halılarda ana renk kırmızıdır. Bunun yanı sıra mavi, yeşil ve tonları, kahverengi, siyah, beyaz kullanılan yaygın renklerdir. Ayvacık ve Yenice’de sarı renk daha sık kullanılırken Çan yöresinde kullanımı fazla yaygın değildir.

Motifler

Çan halılarında ağırlıklı olarak bitkisel motifler kullanılmış ve bu motifler oluşturdukları kompozisyonlara göre yöre kadınları tarafından isimlendirilmişlerdir. Çalışmamızda inceleme fırsatı bulduğumuz halılar bu isimlere göre gruplandırılarak motifleri bakımından değerlendirilmiş, her kompozisyon için birer örnek verilmiştir.

Halıların bordürlerinde incelenen örneklerde değişik isimler tespit edilmiştir. Genellikle halılar biri geniş ikisi dar olmak üzere üç bordürden oluşmaktadır. Bordürlerde karanfil, makas, çınar yaprağı gibi motifler uygulanmıştır. Çan yöresi halılarında ana bordür süslemesi su motifi olarak adlandırılmaktadır.

İmam Suyu

Bu kompozisyon motiflerin yerleştirilişine göre halk tarafından üçe ayrılmaktadır. Yörede “Saksılı ve Göbekli İmam Suyu” olarak adlandırılan halılar kompozisyon olarak ortada yer alan madalyonun iki ucundaki salbeklerin yanlarında saksıdan çıkan çiçek motiflerinin işlendiği örneklerdir. “Saksısız ve Göbekli İmam Suyu” olarak adlandırılan kompozisyonda salbeklerin yanındaki saksıdan çıkan çiçek motifleri ortadan kalkmıştır. “Çift Mihraplı İmam Suyu” olarak adlandırılan grupta ise esas zemin boştur ve halı iki uçta çift mihrap nişi ile sonlanmıştır.

Saksılı ve Göbekli İmam Suyu olarak adlandırılan taban halısı 1,47x2,50m ölçülerindedir. Yün malzemeden Gördes düğümü ile dokunmuştur. Esas zeminde ortada bir madalyon ve iki ucunda salbekli kompozisyon vardır. Salbeklerin iki yanında ise saksıdan çıkan çiçek motifi işlenmiştir. Ortadaki madalyonun göbek kısmının içindeki süslemenin benzeri halının dört köşesinde tekrar edilmiştir. Köşelerden adeta sümbül motifini anımsatan, aşağıya doğru sarkan çiçekler vardır. Halıda iki dar bir geniş olmak üzere üç bordür yer almaktadır. Esas bordürde su motifi ve bitkisel motifler münavebeli olarak, dış dar bordürde iki yanda yapraklı çiçek motifleri aralarında palmetler olmak üzere dokunmuştur. İç dar bordürde ise zikzak motifi görülmektedir. Ana rengi kırmızı olan halının kompozisyonunda bitkisel motifler hakimdir. Yeşil ve tonları, mavi, krem rengi motifler oluşturan diğer renklerdir (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3: Saksılı ve Göbekli İmam Suyu (N. Tekin'e Aittir)

Saksısız ve Göbekli İmam Suyu olarak adlandırılan taban halısı 77.5x135cm ölçülerindedir. Gördes düğümü ile dokunan halıda çözümler yün atkılar ise pamuktandır. Esas zeminde, ortada yıldız şeklinde bir madalyon, madalyonun iki ucunda dallardan çıkan çiçek motifi vardır. Ortadaki madalyonun göbek kısmında yer alan motifin benzeri halının dört köşesinde tekrarlanmıştır. Köşelerde aşağıya doğru sarkan sümbül benzeri çiçek motifi yer almaktadır. Halıda ikisi dar biri geniş olmak üzere üç bordür mevcuttur. Esas bordür su ve çiçek motiflerinden oluşmaktadır. İki dar bordürde zikzak motifi işlenmiştir. Halının ana rengi kırmızıdır. Yeşil ve tonları, mavi, krem, siyah rengi motifler oluşturan diğer renklerdir (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4: Saksısız ve Göbekli İmam Suyu (G. Özen'e Aittir)

Çift Mihraplı İmam Suyu olarak adlandırılan seccade 80x122cm ölçülerindedir. Gördes düğümü ile dokunan halının malzemesi yündür. Esas zemini boş olan halı iki uçta mihrapla sonlanmıştır. Halının dört köşesinde adeta bir madalyonun göbek motifinin tekrarı şeklinde bitkisel kompozisyon görülmektedir. Halıda ikisi dar biri geniş olmak üzere üç bordür mevcuttur. Esas bordürde su ve çiçek motifleri, dar bordürlerde ise zikzak motifi yer almaktadır. Halının ana rengi bordoya çalan bir pembe olmakla birlikte yeşil ve tonları, mavi, krem, siyah ve sarı renkleri de kullanılmıştır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5: Çift Mihraplı İmam Suyu (N. Tekin'e Aittir)

Kavgalı

Kavgalı motifinde² halının esas zemininde bir madalyon, dört köşesinde ise madalyonun göbek kısmındaki süslemenin aynen tekrar edildiği görülmektedir. Halılarda iki dar bir geniş bordür bulunmaktadır.

Kavgalı olarak isimlendirilen taban halısı 1.60x3.16m ölçülerindedir. Gördes düğümü ile dokunan halıda çözümler yün, atkılar pamuktandır. Halının esas zeminin ortasında bir madalyon yer almaktadır. Merkezde yer alan madalyonun süslemeleri halının dört köşesinde tekrarlanmıştır. Halı iki dar bir geniş olmak üzere üç bordürden oluşmaktadır. Esas bordürde kenar su ve çiçek motifleri, bitkisel nitelikli motifler yer almaktadır. Dar bordürlerde birbirinin simetriği olarak menekşe ve göz motifleri münavebeli olarak dokunmuştur. Halının zemini kırmızı olup yeşil ve tonları, mavi, krem, beyaz ve siyah renk motifleri oluşturmak için kullanılan diğer renklerdir (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6: Kavgalı (G. Özen'e Aittir)

Kabak Çiçeği

Bu halılar sadece esas zeminden oluşmaktadır. Kompozisyon olarak zeminde yatay ekseninde bir sıra dördü bir sıra üçlü olmak üzere kabak çiçeği motifinin sıralanmasından oluşmaktadır.

Kabak Çiçeği olarak adlandırılan taban halısı, 1.35x2.67 m. ölçülerindedir. Gördes düğümü ile dokunan halının çözümleri yün, atkılar ise pamuktandır. Bordürü bulunmayan halı, sadece esas zeminden oluşmaktadır. Halının iki kısa kenarında yıpranmayı önlemek amacıyla düz dokuma bulunmaktadır. Esas zeminde yatay ekseninde bir sıra üçlü bir sıra dördü olarak sıralanan kabak çiçeği motifi iki kısa kenarda yarım olarak verilerek sonsuzluk hissi yaratılmıştır. Esas zeminin krem rengi olduğu halıda yeşil, kırmızı ve beyaz motifi oluşturan diğer renklerdir (Fotoğraf 7).

² Bu motifin yöre halkı tarafından anlatılan hikayesine göre birbiriyle anlaşamayan iki eltiden birisi halı dokumaya başlamıştır. Dokuduğu halının motifini eltisine göstermek istememiştir. Eltisi ise her gün halı dokunurken camdan gizlice seyrederek motifi aklında tutmuş ve kendisi de halı dokumuştur. Bundan dolayı da bu motife "Kavgalı" adı verilmiştir.

Fotoğraf 7: Kabak Çiçeği (G. Özen'e Aittir)

Kaymakam Parkı

“Kaymakam Bahçesi” ya da “Aşk Güle Sarıldı” olarak da isimlendirilen bu halılarda kompozisyonu oluşturan ana motif dallardan çıkan güldür. Bu motif ya dikey aksta yapraklı gül dallarının birbirine sarılmasından ya da yapraklı gül dallarının yatay ekseninde simetrik olarak sıralanmasıyla oluşmuştur.

Gördes düğümü ile dokunan taban halısı 1.46x2.15m ölçülerindedir. Halıda çözümler yün, atkılar ise pamuktandır. Halıda esas zeminde dikey aksta birbirinin devamı izlenimini veren sonsuza doğru sıralanan yeşil kıvrık dal üzerine sıralanan gül motifleri yer almaktadır. Halıda esas zemin dört köşede üzerinde zikzak motifi olan siyah zeminli bir bordürle çevrilmiştir. Halının zemini krem rengindedir. Motiflerde güller ağırlıklı olduğu için dikkat çeken renk kırmızıdır. Yapraklar ise yağ yeşilidir. Siyah renk bordürde kullanılmıştır (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8: Kaymakam Parkı (G. Özen'e Aittir)

Kavuşturan

Bu kompozisyonun işlendiği halılar sadece esas zeminden oluşmaktadır. Yatay ekseninde bir sıra üçlü bir sıra dördümlü sıralanan küçük madalyonların kancalı şeritlerle

birleştirilmesi neticesinde oluşan dörtgenler ile içlerindeki dolgulardan meydana gelmektedir.

Kavuşturan olarak adlandırılan taban halısı 1.09x2.22m ölçülerindedir. Gördes düğümü ile dokunan halıda çözümler yün atkılar ise pamuktur. Halıda esas zemin siyah dar bir bordürle çevrilmiştir. Zeminde simetrik olarak yerleştirilmiş küçük ve dilimli baklavalarından çıkan çengelli kollar birleşerek daha büyük baklava formları oluşturmaktadır. Büyük baklavaların içerisinde ise şematik kabak çiçekleri yerleştirilmiştir. Bu motif koyu renkli dokunarak halı zemininde dikkat çekmesi sağlanmıştır. Halı zemini krem renkli olup baklavaları oluşturan çerçeveler yağ yeşilidir. Baklavalar arasındaki motifler ise kırmızıdır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9: Kavuşturan (G. Özen'e Aittir)

SONUÇ

Tarihi milattan önceki dönemlere dayanan Türk halı sanatının Anadolu'da bugün de devam ettirildiği bölgelerden Çanakkale yöresinde Ayvacık, Yenice ve Çan ilçeleri geleneksel dokumacılığın sürdürülmeye, motiflerin yaşatılmaya devam ettiği yerlerdendir.

Çanakkale-Çan yöresinde geçmişte yoğun bir şekilde yapılan halı dokumacılığı makine halılarının tercih edilmesi, dokumacılığın ekonomik karşılık bulmaması gibi sebeplerden dolayı yok olma noktasına gelmiştir. Halı tüccarlarının köylerde eski halıları satın alması ya da halıların makine halıları ile takas edilmesi gibi sebeplerle geleneksel halıların çoğu elden çıkarılmıştır.

Bu çalışmamızda yörede dokumayla ilgilenmiş kadınlarla yapılan görüşmeler neticesinde örneklere ulaşılmış ve bunlar motif özelliklerine göre gruplanarak tanıtılmıştır. İncelediğimiz halılarda dokuma geleneksel dik tezgahlarda kirit, makas, tarak gibi aletler kullanılarak yapılmıştır. Malzeme olarak eskiden sadece yün kullanılırken son dönemlerde pamuk da yünle birlikte kullanılmıştır. Halılarda ana renk kırmızı olup bunun yanı sıra mavi, yeşil, kahverengi tonları da görülmektedir. İpliklerin boyanmasında doğada bulunan bitkilerden faydalanılmaktadır. Halılarda kullanılan desenlerin oluşturduğu kompozisyonlar ise halk tarafından Saksılı ve

Göbekli İmam Suyu, Saksısız ve Göbekli İmam Suyu, Çift Mihraplı İmam Suyu, Kavgalı, Kavuşturan, Kaymakam Parkı, Kabak Çiçeği olarak adlandırılmaktadır.

Çanakkale Ayvacık ve Yenice halı motiflerinde geometrik kompozisyonlar hakim olup birçok ortak motife rastlanırken Çan yöresi halıları, yoğun bitkisel motiflerin kullanılmış olması bakımından, bu yörelerden ayrılmaktadır. Çanakkale Ayvacık yöresi halıları kompozisyonlarına göre “Beratlı, Altın Tabak, Elekli, Turnalı, Okulu, Kozaklı, Nar Budak, Yıldızlı, Türkmen Gülü” (Deniz, 2000: 152) Yenice yöresi halıları ise “Çarklı Elekli, Turnalı, Altın Tabak, Sarıbaş, Kozaklı, Allı, Yıldızlı” (Yanar, 2009: 32) gibi adlarla anılmaktadır. Ayvacık ve Yenice yöresinde “Altın Tabak, Çarklı Elekli, Turnalı, Kozaklı, Yıldızlı” halı motifleri ortak olarak görülmektedir. Çan halılarında görülen “İmam Suyu, Kavgalı, Kaymakam Parkı, Kavuşturan” motifleri diğer iki merkezden tamamen farklıdır.³ Bordürlerde kullanılan motifler ise yöre genelinde benzerlik arz etmektedir.

İncelenen halılardan “Saksılı ve Göbekli İmam Suyu, Saksısız ve Göbekli İmam Suyu, Kavgalı” motifli halılar “göbekli-köşeli madalyonlu, içi dolu madalyonlu” (Ürer, 2012: 79) olarak da adlandırılan kompozisyondadır. Saksılı ve Göbekli İmam Suyunda motifler bitkisel karakterlidir ve madalyon ile bordür arasındaki zemin dağınık halde saksıdan çıkan çiçek motifleriyle doldurulmuştur (Fotoğraf 10). Bunlar daha çok madalyonlu Uşak halıları ve Isparta halıları geleneğindedir.

Fotoğraf 10: İçi Dolu Madalyonlu Halı (Ürer, 2012: 93)

³ Çanakkale Ayvacık ve Yenice yöresi dokumalarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. BAYRAKTAROĞLU, Suzan (1985), “Çanakkale Halıları”, *Vakıflar Dergisi*, XIX: 237-261; BAYRAKTAROĞLU, Suzan (2006), “Çanakkale ve Yakın Çevresinde Dokunan Bazı Halıların Orta Asya İle Bağlantıları”, *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay.: 39-50.; ÖZHEKİM ATİŞ, Didem (2008), “Çanakkale Halılarının Batı Anadolu Halıları İçindeki Yeri ve Önemi”, *Çanakkale Merkezi Değerleri Sempozyumu*, 25-26 Ağustos 2008, Çanakkale: ÇOMÜ Yay.: 693-712.; ÇİÇEK, Seda (2010), *Çanakkale İli Ayvacık Yöresi Halı ve Kilimleri*, Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. (Yüksek Lisans Tezi).; DENİZ, Bekir (1998), *Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yayımları (Kilim-Cicim-Zili)*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.; SANAY, Filiz (2004), *Çanakkale Halılarının Dün ve Bugünü*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. (Doktora Tezi).; YANAR, Coşkun (2009) *Çanakkale Yenice Yöresi Dokumaları*, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. (Yüksek Lisans Tezi).

Saksısız ve Göbekli İmam Suyu kompozisyonunda incelediğimiz örneklerde genellikle ortadaki madalyon yıldız biçiminde olup madalyon ve bordürler arasında kalan zeminde bitkisel motifler yer almaktadır. Genel kompozisyon şeması yıldızlı Uşak halılarını anımsatmaktadır (Fotoğraf 11). Bunun yanı sıra Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğünde Envanter No. 6 ve Envanter No. 13 olan halılar 19. yüzyıla ait olup⁴ Saksılı ve Göbekli İmam Suyu kompozisyonuyla motifler açısından benzer olmasına karşın burada salbeklerin iki yanında yer alan saksıdan çıkan çiçek motifleri ortadan kalkmıştır (Fotoğraf 12-13)

Fotoğraf 11: Göbekli Köşeli Madalyonlu Halı, Uşak (Ürer, 2012: 87)

Fotoğraf 12: Vakıflar Genel Müdürlüğünde Bulunan Env. No. 6 Olan Halı (Kekeç, 2008: 63)

⁴ Bu halılardan Env. No 6. olan Ezine Çarşı Cami’de bulunmuştur. 1984 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğüne aktarılan halı 2.74x1.40m ölçülerindedir. Env. No. 13 olan ise Ezine Ulu Camide bulunmuş olup 2.67x1.48m ölçülerindedir. (Kekeç, 2008: 63, 75)

Fotoğraf 13: Vakıflar Genel Müdürlüğünde Bulunan Env. No. 13 Olan Halı (Kekeç, 2008: 75)

Kavgalı motifi esas itibariyle göbekli köşeli madalyonlu grupta değerlendirilecek bir halıdır. Halının merkezinde yer alan madalyonun etrafında farklı zemin renginde bir madalyon daha vardır ve iç içe iki madalyon görünümündedir. İki madalyon arasındaki zemin boş bırakılmıştır. Bu zeminlerin çiçek motifleriyle doldurulduğu benzer örnekler mevcuttur

Çan halılarında kullanılan motiflerden Kabak Çiçeği'nin benzer örneği Ayvacık yöresinde "Nar Budak" olarak adlandırılmaktadır (Fotoğraf 14). Bu motif değişik yörelerdeki halılarda bordürde ya da esas zeminde işlenmiştir (Fotoğraf 15-16). Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğünde Envanter No. 20 olan halı 20. yüzyıla aittir.⁵ Bu halıda Kabak Çiçeği/Narbudak motifi halının zemininde tek başına yer almaktadır (Fotoğraf 17).

Fotoğraf 14: Nar Budak Halı, Ayvacık

⁵ Bu halı Ezine Sefersah Cami'de bulunmuştur. 1.90x1.20m ölçülerindedir. (Kekeç, 2008: 70)

Fotoğraf 15: Sivas/Elbeyli Yöresine Ait Halı Seccade, 18. Yüzyıl (Turkish Handwoven Carpets, v. 3)

Fotoğraf 16: Milas/Muğla Yöresine Ait Bir Halı 19. Yüzyıl (Sevinç, 2005: 56)

Fotoğraf 17: Vakıflar Genel Müdürlüğünde Bulunan Env. No. 20 Olan Halı (Kekeç, 2008: 70)

Kaymakam Parkı motifi zeminde kıvrık dal üzerindeki gül motifinden oluşmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulunan Envanter No. 83 olan halı 19. yüzyıla aittir.⁶ Bu halı her ne kadar madalyonlu halılara örnek olsa da madalyonun zemininde yapraklı bir dal üzerindeki gül motifleri Kaymakam Parkı motifi ile benzerdir (Fotoğraf 18). Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulunan Envanter No. 53 olan halının⁷ bordür süslemesi Kaymakam Parkı motifini anımsatmaktadır (Fotoğraf 19)

Fotoğraf 18: Vakıflar Genel Müdürlüğünde Bulunan Env. No. 83 Olan Halı (Kekeç, 2008: 50)

⁶ Bu halı Çan Helvacı Köyü Cami' de bulunmuştur. 0.95x0.65m ölçülerindedir. (Kekeç, 2008: 50)

⁷ Bu halı Çan Helvacı Köyü Cami' de bulunmuştur. 1.85xx1.10m ölçülerindedir. (Kekeç, 2008: 45)

Fotoğraf 19: Vakıflar Genel Müdürlüğünde Bulunan Env. No. 53 Olan Halı (Kekeç, 2008: 45)

Günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulunan ve Çan ilçesi camilerinde bulunmuş bazı halı örneklerine çalışmamız sırasında yörede ulaşamamıştır. Ancak bu halı örnekleri Çan yöresi halılarının sadece incelediğimiz örneklerle sınırlı olmadığını, günümüzde dokunmasa da geçmişteki motif zenginliğini yansıtmaması bakımından önemlidir. Bu çalışmamızda ulaşılan örnekler en erken 20. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğünde bulunan, incelediğimiz halıların benzer örneklerinin 18. ve 19. yüzyıllara ait olmaları motiflerin geçmişten bugüne yaşatıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Çan yöresi camilerinden giden diğer halılar ise yörenin motif zenginliğini yansıtmaktadır (Fotoğraf 20-22).

Fotoğraf 20: Vakıflar Genel Müdürlüğünde Bulunan Env. No. 18 Olan Halı (Kekeç, 2008: 43)

Fotoğraf 21: Vakıflar Genel Müdürlüğünde Bulunan Env. No. 28 Olan Halı (Kekeç, 2008: 44)

Fotoğraf 22: Vakıflar Genel Müdürlüğünde Bulunan Env. No. 55 Olan Halı (Kekeç, 2008: 46)

Bugün Çan ilçesi köylerinde geleneksel halı dokumacılığı hemen hemen ortadan kalkmıştır. Çan Belediyesi bünyesinde Halk Eğitim Merkezi Halı Dokuma Kursu'nda başta kurs öğretmeni Sayın Nurcan Tekin olmak üzere ilçe merkezindeki kadınların girişimleriyle geleneksel yöntemler ile yapılan dokumalarla yörenin geçmişteki önemli değerlerinden olan halılar yaşatılmaya çalışılmaktadır. Ancak dokunan halıların maddi getiri sağlamaması nedeniyle halı dokumaya olan ilgi de azalmaktadır. Bu kapsamda Ayvacık'ta uygulanan DOBAG Projesine benzer bir uygulamanın Çan yöresinde de hayata geçirilmesi, dokumacılığın teşvik edilmesi ve bu bağlamda ekonomik destek sağlanması, halkın ellerinde bulunan geleneksel

halıların kıymeti ve korunması konusunda bilinçlendirilmesi ile Çan yöresi geleneksel dokumaları korunacak ve geliştirilecektir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Aslı (2008), "Ayvacık Yöresinde Halı Dokumacılığı ve Ayvacık Halılarının Teknik Renk ve Desen Özellikleri", *Çanakkale İli Değerleri Sempozyumları 25 - 31 Ağustos 2008 - Ayvacık Değerleri Sempozyumu*, 29 - 30 Ağustos 2008, Çanakkale: ÇOMÜ Yay.: 305-321.
- ANONİM (1998), *Çanakkale*, Çanakkale: Çanakkale Valiliği Yay.
- ASLANAPA, Oktay (1987), *Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı*, İstanbul: Eren Yay.
- BAYRAKTAROĞLU, Suzan (1985). "Çanakkale Halıları", *Vakıflar Dergisi*, XIX: 237-261.
- BAYRAKTAROĞLU, Suzan (2006). "Çanakkale ve Yakın Çevresinde Dokunan Bazı Halıların Orta Asya İle Bağlantıları", *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay.: 39-50.
- BOZKURT, Nebi (1997), "Halı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay: 251-262.
- BÖHMER, Harald (1984), "DOBAG Projesi Üzerine", *Türkiyemiz*, 14(42): 1-5.
- ÇİÇEK, Seda (2010), *Çanakkale İli Ayvacık Yöresi Halı ve Kilimleri*, Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst., (Yüksek Lisans Tezi).
- DENİZ, Bekir (1998), *Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim-Cicim-Zili)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- DENİZ, Bekir (1999), "Osmanlı Dönemi Halıları", *Osmanlı*, C. 11, Ankara: Yeni Türkiye Yay.: 381-394.
- DENİZ, Bekir (2000), *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- DENİZ, Bekir (2002), "Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları", *Türkler*, C. 4, Ankara: Yeni Türkiye Yay.: 340-356.
- EREN, Ramazan (1990), *Çanakkale ve Yöresi Türk Devri Eserleri*, Çanakkale.
- EREN, Ramazan (1994), *Çanakkale İli'nin Tarih İçindeki Gelişimi ve Folklor İncelemeleri*, Çanakkale.
- ETTINGHAUSEN, Richard (1987), "Halı", *MEB İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB Yay.: 129-136.
- GÖNÜZ, Ahmet-AKSOY, Aslı (2008), "Çanakkale İli Çan İlçesi'nde El Sanatlarının Sürdürülebilirliğinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Çalışma", *Çan Değerleri Sempozyumu*, 28-29 Ağustos 2008, Çan: ÇOMÜ Yay.: 331-338.
- GÜLEÇ, Hamdi (2008), "Çan'da Sosyal Yapı ve Sözlü Halk Edebiyatı Ürünleri", *Çan Değerleri Sempozyumu*, 28-29 Ağustos 2008, Çan: ÇOMÜ Yay.: 323-329.
- KEKEÇ, Tevhit (2008), *Çanakkale Vakıf Camiileri Halı ve Kilimlerinden Örnekler*, Çanakkale.
- KÜÇÜKEFE, Ertan (2008), "Çan İlçesi'nin Arkeolojik Geçmişi Üzerine Değerlendirmeler", *Çan Değerleri Sempozyumu*, 28-29 Ağustos 2008, Çan: ÇOMÜ Yay.: 301-322.
- ÖZHEKİM ATIŞ, Didem (2008), "Çanakkale Halılarının Batı Anadolu Halıları İçindeki Yeri ve Önemi", *Çanakkale Merkezi Değerleri Sempozyumu*, 25-26 Ağustos 2008, Çanakkale: ÇOMÜ Yay.: 693-712.
- SANAY, Filiz (2004), *Çanakkale Halılarının Dün ve Bugünü*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. (Doktora Tezi)

- SAYIN, Fazıl (2012), *İki Yakalı Şehir "Çan"*, İstanbul: Değişim Yay.
- SEVİNÇ, Berna (2005), *Geleneksel Milas Halıları Desen ve Kompozisyon Kataloğu*, Milas: Milas Belediyesi Kültür Yay.
- TEKÇE, E. Fuat (1993), *Pazırık Altaylar'dan Bir Halının Öyküsü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- ÜRER, Harun (2012), *Haneden Ticarethaneye Batı Anadolu Halıcılığı (1836-1935)*, İzmir: Ege Üniversitesi Yay.
- YANAR, Coşkun (2009), *Çanakkale Yenice Yöresi Dokumaları*, Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst. (Yüksek Lisans Tezi).
- YETKİN, Şerare (1991), *Türk Halı Sanatı*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.
- YILMAZKAYA, Doğan-ÜNAL, Şahika ve ERBEK, Güran (1990), *Türkish Handwoven Carpets*, v. 3, İstanbul.

